

Məhərrəm Sabir oğlu Əliyev

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

dosenti, psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Dillər Universitetinin elmlər doktoru proqramı üzrə doktorantı

<https://orcid.org/0000-0002-3762-8745>

E-mail: dos.m.aliyev@gmail.com

[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(2\).188-197](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(2).188-197)

**İNTİHARA MEYİLLİLİKLƏ SOSIAL İDENTİKLİYİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİNİN
PSIXOLOJİ TƏHLİLİ**

Məhərrəm Sabir Əliyev

associate professor of Azerbaijan State Pedagogical University,

doctor of philosophy in psychology,

doctoral student of the doctor of science program of

Azerbaijan University of Languages

**PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL
IDENTITY AND SUICIDAL TENDENCIES**

Магəррəм Сабир оғлы Алиев

доцент Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,

доктор философии по психологии

докторант по программе доктора наук

Азербайджанского Университета Языков

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЗАИМОСВЯЗИ СОЦИАЛЬНОЙ
ИДЕНТИЧНОСТИ И СУИЦИДАЛЬНЫХ НАКЛОННОСТЕЙ**

Xülasə. İntihara meyillilik probleminin sosial identiklik kontekstində öyrənilməsi xüsusi aktualıq kəsb edir. Sosial identiklik insanın müəyyən qrupa mənsubluğu haqda biliyi və ya özünü qrupla eyniləşdirməsi faktı kimi tərif edilir. Başqa sözlə, intihara meyilliliyin qrupa mənsubluqla və ya qrupla özünü eyniləşdirmə ilə nə dərəcədə əlaqəli olduğunu araşdırmaq önəmlidir. Biz də bu məqsədlə müvafiq problemi tədqiqat predmeti olaraq seçmişik. İntihar düşüncəsi olan və olmayan (n=616), o cümlədən, intihara cəhd etmiş və etməmiş (n=186) gənclərin sosial identiklik göstəriciləri arasında əhəmiyyətli fərqlərin olduğu aşkarlanmışdır. Müəyyən edilmişdir ki, intihar düşüncəsi fonunda gənclərin sosial identiklik səviyyəsi artdıqca, onlarda intihar riski azalacaqdır və əksinə ($r_{\text{spearman}} = -.430$; $p < .001$). İntihar düşüncəsi fonunda intihar riski ilə sosial yönümlər arasında mənfi yönlü çox zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = -.152$; $p < .001$), asosial yönümlər arasında isə müsbət yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = .350$; $p < .001$) olduğu aşkarlanmışdır. Başqa sözlə, asosial yönümlü gənclər sosial yönümlü gənclərlə müqayisədə intihar düşüncəsi fonunda daha yüksək intihar riski daşıyır. Həmçinin müəyyən edilmişdir ki, intihara cəhd fonunda gənclərin sosial identiklik səviyyəsi artdıqca, onlarda intihar riski azalacaqdır və əksinə ($r_{\text{spearman}} = -.547$; $p < .001$). İntihara cəhd fonunda intihar riski ilə sosial yönümlər arasında mənfi yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = -.253$; $p < .001$), asosial yönümlər arasında isə müsbət yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = .496$; $p < .001$) olduğu aşkarlanmışdır. Asosial yönümlü gənclərin sosial yönümlü gənclərlə müqayisədə intihara cəhd fonunda da daha yüksək intihar riski daşdığı faktı müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: *intihar, intihara meyillilik, intihar riski, intihar düşüncəsi, intihara cəhd, sosial identiklik*

Abstract. Studying suicidal tendencies in the context of social identity is particularly important. Social identity is defined as a person's awareness of belonging to a particular group or self-identification with a group. In other words, it is crucial to examine the extent to which suicidal tendencies is associated with group membership or self-identification with a group. For this purpose, we chose this issue as the subject of our study. The study revealed significant differences in social identity between young people with and

without suicidal ideation (n=616), as well as between those who attempted suicide and those who did not (n=186). It was found that as the level of social identity of young people with suicidal ideation increases, their risk of suicide decreases, or vice versa ($r_{\text{spearman}} = -.430$; $p < .001$). It was found that there is a negative, weakly significant relationship between the risk of suicide and social orientation in the context of suicidal ideation ($r_{\text{spearman}} = -.152$; $p < .001$), as well as a positive, weakly significant relationship with antisocial orientation ($r_{\text{spearman}} = .350$; $p < .001$). In other words, antisocially oriented youth have a higher risk of suicide in the context of suicidal ideation than socially oriented youth. It was also found that as the level of social identity of youth in the context of suicide attempts increases, their risk of suicide decreases, and vice versa ($r_{\text{spearman}} = -.547$; $p < .001$). A negative, weakly significant association was found between suicide risk and social orientation in the context of suicide attempts ($r_{\text{spearman}} = -.253$; $p < .001$), as well as a positive, weakly significant association with antisocial orientation ($r_{\text{spearman}} = .496$; $p < .001$). It was found that antisocially oriented youth are at higher risk of suicide in the context of suicide attempts compared to socially oriented youth.

Key words: *suicide, suicidal tendency, the risk of suicide, suicidal thoughts, suicide attempt, social identity*

Аннотация. Изучение проблемы суицидальной наклонности в контексте социальной идентичности имеет особое значение. Социальная идентичность определяется как осознание человеком принадлежности к определенной группе или факт самоидентификации с группой. Иными словами, крайне важно исследовать, в какой степени суицидальная наклонность связано с принадлежностью к группе или самоидентификацией с группой. Для этой цели мы выбрали соответствующую проблему в качестве предмета исследования. В результате исследования было выявлено, что существуют значительные различия между показателями социальной идентичности молодых людей с суицидальными мыслями и без них (n=616), а также тех, кто совершил попытку самоубийства, и тех, кто этого не сделал (n=186). Было установлено, что по мере повышения уровня социальной идентичности молодых людей на фоне суицидальных мыслей их риск самоубийства снижается или наоборот ($r_{\text{spearman}} = -.430$; $p < .001$). Было обнаружено, что существует отрицательная, слабо значимая связь между риском самоубийства и социальной ориентацией в контексте суицидальных мыслей ($r_{\text{spearman}} = -.152$; $p < .001$), а также положительная, слабо значимая связь между асоциальной ориентацией ($r_{\text{spearman}} = .350$; $p < .001$). Другими словами, асоциально ориентированная молодежь имеет более высокий риск самоубийства в контексте суицидальных мыслей, чем социально ориентированная молодежь. Также было обнаружено, что по мере повышения уровня социальной идентичности молодежи в контексте попыток самоубийства их риск самоубийства снижается или наоборот ($r_{\text{spearman}} = -.547$; $p < .001$). Было обнаружено, что существует отрицательная, слабо значимая связь между риском самоубийства и социальной ориентацией в контексте попыток самоубийства ($r_{\text{spearman}} = -.253$; $p < .001$), а также положительная, слабо значимая связь между асоциальной ориентацией ($r_{\text{spearman}} = .496$; $p < .001$). Установлено, что асоциально ориентированная молодежь подвержена более высокому риску самоубийства в контексте попыток самоубийства по сравнению с социально ориентированной молодежью.

Ключевые слова: *самоубийство, склонность к суициду, риск самоубийства, суицидальные мысли, попытка самоубийства, социальная идентичность*

Giriş

İntiharların artdığı və səbəbləri fonunda sanki absurd göründüyü bu günlərdə müvafiq ciddi problemə fərqli – sosial idrak – perspektivindən yanaşmaq zərurəti yaranmışdır. Sosial idrak elementlərindən biri kimi identiklik, xüsusilə sosial identiklik anlayışına müraciət etmək

və bu kontekstdə intihara meyilliliyi araşdırmaq böyük önəm kəsb edir. İdentiklik anlayışı müasir psixologiyanın mərkəzi anlayışlarından biri olmaqla, öz aktuallığını qoruyur. İdentiklik anlayışına verilən müxtəlif təriflərin bəziləri ilə cədvəl 1-də tanış ola bilərik.

Cədvəl 1.

İdentiklik anlayışına verilən təriflər [1, s. 374-375]

№	Təriflər
1	1. İdentiklik – bu, eyniyyət, oxşarlıq, bənzərlik, bircürlükdür (lüğət).
2	a) İdentiklik – bu, daimi müvəqqəti dəyişikliklər, fərdi inkişafın metamorfozası axımında daxili ardıcılıq (varislik) hissi, mənliliyin sabitliyidir. Bu subyektiv yaşantıdır: “Mən də eyniyəm”. b) İdentiklik – bu, daşıyıcıları başqa insanlar və sosial qruplar olan sosial-mədəni norma və dəyərlər əsasında insanın özünü təyin etməsidir. Burada identiklik – fərdin sosiallaşmasının, sosial münasibətlər sistemində öz yerini müəyyənləşdirməsinin nəticəsidir ki, bunu belə ifadə etmək olar: “Mən qrup icmasının bir parçasıyam” (E.H. Erikson (1902-1994)).

3	İdentiklik – özünüinkışaf ideali, psixi sağlamlıq meyarı, fərdiyyətin öz həyatının mənasını axtarışı və kəşfi, özünüaktuallaşdırma şərtidir (A.Maslow (1908-1970), H.Kohut (1913-1981) və b).
4	İdentiklik – bu, şəxsiyyətin inkişafının iki – fərdi və sosial – xəttinin koordinasiyaının nəticəsidir. Bu, “Mən-obrazı” ilə “sosial rolda özünü gerçəkləşdirmiş Mən”in harmoniyasıdır.
5	İdentiklik – mənlilik şüurunda yeni formalaşmaların inteqratoru olan “Mən-bütövlüyü”ün cari təcrübəsidir.

İdentiklik və sosial identiklik problemi bir çox müəllif tərəfindən araşdırılmış və müxtəlif tədqiqatların predmeti olmuşdur. İdentiklik problemi milli identiklik [2; 3; 4; 5], etnik identiklik [6], dini identiklik [7], identifikasiya ilə əlaqədə identiklik [8], zaman perspektivində identiklik [9], tələbə qızlarda identiklik [10] və s. kimi tədqiq edilmiş, fərqli konsepsiyalar hazırlanmışdır. Sosial identiklik problemi də bir çox müəllifin tədqiqat mövzusu olmuşdur [11; 12].

“Böyük psixoloji lüğət”də qeyd edilir ki, *“Sosial identiklik – sosial identifikasiya proseslərindən biri olub, ondan ibarətdir ki, qrup daxilində münasibətlərin daha da sabitləşməsi ölçüsündə onun üzvlərinin identifikasiyası daha çox depersonalizasiya olunur, fərdi əlamətlər ümumi qrup əlamətlərilə müqayisədə psixoloji olaraq nisbətən daha az əhəmiyyətli olur. Sosial identifikasiya sosial əlmi qruplara təşkil edir və insanın özünü başqa qrupların deyil, ancaq müəyyən qrupların üzvü kimi müəyyən edir”* [13, s. 631]. Bu tərifdə sosial identikliyin həm mahiyyəti, həm də funksiyaları öz əksini tapmış olur.

Sosial identikliyin (Mən-obraz) öyrənilməsinin əsasını qoyanlardan ilki William James (1842-1910) sayıla bilər. O yazır ki, *“... mənim Mənlilik şüurum sanki ikili – dərk edilən hissə və dərk edən hissə, obyekt hissəsi və subyekt hissəsi kimi – xarakter daşıyır; onda iki tərəfi fərqləndirmək lazımdır, hansılardan ki, birini biz yığcamlıq üçün şəxsiyyət, digərini isə – “Mən” adlandıracağıq”* [14, s. 80-81]. Deməli, insan özü haqqında 2 səthdə düşünür, haradan ki, məhz identikliyin 2 aspekti çıxır: 1.Şəxsi aspektdə; 2.Sosial aspektdə [15].

Bu anlamda, 2 növ identiklik problemi ilə qarşı-qarşıya qalırıq:

1. Şəxsiyyət – fərdin fiziki, intellektual və əxlaqi əlamətlərinin terminlərində özünütəyinetmədir;

2. Sosial – özünü müəyyən sosial qrupa (Eriksona görə – «daxili razılaşma duyğusu», «həyatda öz yerini axtarmaq») aid etmə terminlərində özünütəyinetmədir [15].

Qeyd etməliyik ki, əgər şəxsiyyət identikliyinə üzə çıxarılması üçün «Mən-konsepsiyaya»nın təsviri zəruridirsə, sosial identikliyin üzə çıxarılması üçün şəxsiyyətin öz qrupu ilə əlaqələrinin tədqiqi zəruri və önəmlidir.

Şəxsiyyət tərəfindən ələmdə öz sərhədlərini mənalandırmasının 2 aspekti haqqında ideyaya həm Charles Horton Cooley (1864 -1929) (güzcü Mən nəzəriyyəsi), həm George Herbert Mead (1863-1931) (başqaları ilə qarşılıqlı təsirdə şəxsiyyətin qurulması) və həm də Erik Homburger Erikson müraciət etmişdir.

Nəzəri mənalandırılması «sosial identiklik nəzəriyyəsi»ni işləmiş Henri Tajfel’in (Sosial Identity Theory – SIT) və “özünükatqoriyalaşdırma nəzəriyyəsi”ni (Self-Categorization Theory – SCT) təklif etmiş John Charles Turner’in əsərlərində verilmişdir [15].

Henri Tajfel’ə (1919-1982) görə, sosial identiklik – bu, fərdin “Mən-konsepsiyası”nın o hissəsidir ki, hansı özünün sosial qrupda (və ya qruplarda) üzvlüyünün bu üzvlüyə verdiyi dəyər və emosional mahiyyəti ilə birgə dərk olunmasından yaranır [16]. Bu tərifdə 2 vacib məqamı qeyd etmək lazımdır:

1. sosial identiklik – bu, fərdin müəyyən qrupa mənsubluğu haqqında *“bilidir”*,

2. sosial identiklik – qrup üzvlüyünün onun üçün emosional *əhəmiyyətli*dir [15].

Bəs belə bilik necə formalaşır? Bu suala cavab koqnitivist yanaşma daxilində verilir: insanın şəxsi identikliyinə dərk etməsi yolunda 3 addım təsvir olunur:

I addım: *sosial katqoriyalaşdırma* – sosial ətrafın şəxsiyyətlərin fərd üçün mənası olan üsulla qruplaşdırılması terminlərində nizamlanması;

II addım: *sosial identifikasiya* – proses, hansının ki, vasitəsilə fərd özünü bu və ya digər katqoriyaya yerləşdirir;

III addım: *sosial identiklik* – hansısa nəticənin – fərdin tam sosial eyniləşdirilməsinin əldə olunması.

Bu mühakimədə Henri Tajfel aydın şəkildə “identifikasiya”nı – proses kimi və «identikliyi» – bu prosesin nəticəsi kimi fərqləndirir. Fərd qrupu psixoloji olaraq özünü başqaları ilə katqoriyalaş-

dırma vasitəsilə formalaşdırır. Belə nəticəyə gələ bilirik ki, baxılan nəzəriyyə çərçivəsində sosial identikliyin qurulması prosesi – sosial idrakın, məhz özünü bu aləmdə dərk etmənin mexanizmidir.

John Charles Turner (1947-2011) üçün şəxsiyyət və sosial identiklik – *identikliyin* müxtəlif formalarından daha çox *özünükatəqoriyalasdırmanın* müxtəlif formalarıdır [16].

Qrupla daha müfəssəl identifikasiya 3 müstəvidə baxılır: *koqnitiv* – mənim qrupa mənsubluğumu bilmək; *dəyər* (yönəliş nəzəriyyəsinə: davranış) – verilən qrupa mənsubluğun müsbət və ya mənfi konnotasiyasının (lat. – birgə işarələmək) mövcudluğu; *emosional* – ilk 2 göstərici əsasında ya «özünün», ya da «yad» qrupun qəbul edilməsi [15].

Belə formada başa düşülən sosial identiklik sosial yönəlişliklə – attityudla oxşardır. Bu əsasda sosial identikliyi yönəlişlik strukturu kimi nəzərdən keçirmək olar.

Henri Tajfel'in nəzəriyyəsində fərdin eynivaxtlı bir neçə qrupa mənsubluğu kimi mürəkkəb məsələ də müzakirə olunur. O, güman edir ki, fərd verilən halda daha «qabarıq» qrupu seçir, hansı ki, aləmə baxışın işlənilməsi üçün xüsusilə əhəmiyyətlidir. Başqa sözlə, sosial informasiya ilə işin əvvəl də baxılmış tipik priyomları həyata keçirilir.

Məhz təəccüblü deyil ki, ən çox işlənilmiş identiklik nəzəriyyələrindən biri sosializasiya sahəsində tanınmış mütəxəssis Erik Homburger Erikson'a məxsusdur. E. Erikson epigenetik nəzəriyyəni əsas tutaraq belə bir fikri irəli sürür ki, şəxsiyyətin inkişafı sosial aləmlə müəyyən edilir. O, «şəxsiyyətin identikliyi» anlayışını irəli sürmüşdür; insanın ətraf aləmlə ayrılmaz əlaqədə olmasını ona xəbər verən hər hansı mərkəzi keyfiyyət nəzərdə tutulur, hansı ki, aşağıdakı parametrlərdə ifadə olunur: insanın öz üzərində mərkəzləşməsi; sosial qrupla eyniləşdirmə; insanın sosial rolunun dəyərinin müəyyən edilməsi.

E. Erikson erkən uşaqlıqda tərbiyəyə böyük əhəmiyyət verirdi və şəxsiyyətin inkişafının böhran adlandırdığı müxtəlif mərhələlər keçdiyini qeyd edirdi [17; 18; 19]. Erik Homburger Erikson mahiyyətə identikliyin strukturunun məzmununda 3 identikliyi ayırd edir:

1. mən-identiklik (məkan və zamanda özünün dəyişməzliyinin dərk edilməsi),

2. qrup identikliyi («qrup identikliyinə daxilinə köçürülmüş»),

3. psixosial identiklik (öz varlığının cəmiyyətin nöqtəyi-nəzərindən əhəmiyyətliliyi): 2 kəsmə özünü göstərir: *müsbət* – insan necə olmalıdır və *mənfi* – insan necə olmamalıdır [15].

Tədqiqatlardan birində belə nəticəyə gəlir ki, «“alternativ” identikli yeniyyətəmlərin təxminən yarısı, əsasən, emosiyalarını tənzimləmək və distresslərini ifadə etmək üçün özünə zərər verir. Lakin azlığı təşkil edənlər öz qrup identikliyinə möhkəmləndirmək, başqa sözlə, “özünü qrupun daha böyük parçası kimi hiss etmək” üçün özünə zərər vermə aktlarına əl atır» [20]. Bəzi müəlliflər eqo-identikliyin intihar meyillərinə qarşı müdafiə amili ola biləcəyi nəticəsinə gəlib çıxırlar [21]. Həmçinin, tədqiqatlar göstərir ki, etnik identiklik sosial identikliyin vacib cəhəti kimi intihar meyillərinə təsir göstərə bildiyindən, intihar inancı və davranışını formalaşdırma biləcək mədəni cəhətdən önəmli inkişaf proseslərinin öyrənilməsi əhəmiyyətlidir [22]. İntihar davranışının implisit identiklik və nəzarət önmühakimələri yolu ilə araşdırılması üzrə tədqiqatlar da məlumdur [23].

Metod

Tədqiqatda 534 nəfəri (86,7%) qadın, 82 nəfəri (13,3%) kişi olmaqla, cəmi 616 nəfər gənc iştirak etmişdir. Tədqiqatın məqsədindən asılı olaraq, “Sosial identikliyin öyrənilməsi” (L.B. Şneyder və B.B. Xrustaleva) [24] və “Suisidal düşüncələr şkalası” (A. Bek) [25] metodikaları istifadə edilmiş və əldə olunan məlumatlar iki amil (intihar düşüncəsi və intihara cəhd) üzərindən təhlil edilmişdir. Gənclərin hamısı sorğuda könüllü iştirak etmişdir. Sorğuda iştirak edən gənclərin 308 nəfəri (50%) “İntihar etməklə bağlı düşüncəniz olubmu?” sualına bəli, say bərabərliyi üçün təsadüfi seçilmiş 308 nəfəri (50%) xeyr cavabı vermişdir. “İntihara cəhd etməsinizmi?” sualına isə gənclərin 93 nəfəri (50%) bəli, say bərabərliyi üçün təsadüfi seçilmiş 93 nəfəri (50%) xeyr cavabı vermişdir. Sorğulardan əldə olunan məlumatlar IBM SPSS 27.0 kompüter proqramı ilə riyazi-statistik təhlil edilmişdir. Təhlil zamanı təsviri statistikadan, Kolmogorov-Smirnov normallıq testindən, Spearman'ın Rəng Korrelyasiya əmsalından və Mann-Whitney U testindən istifadə olunmuşdur.

Nəticə

Sosial identikliyin öyrənilməsi metodikasının istifadəsi zamanı sınılanlara sosial və asosial yönümünə görə iki bərabər qrupa

bölünən sözlər təqdim edilmişdir. Nəticələrin işlənməsi zamanı əldə edilən bal minimum “0”-la maksimum “1” arasında dəyişdiyi üçün minimum “0” dəyəri subyektin sosial yönünün minimum dərəcəsinə uyğun olduğunu və onun müstəqillik istəyini və qrupda müəyyən edilmiş ümumi tələblərə və qaydalara tabe olmaq istəmədiyini göstərmiş, maksimum “1” dəyəri isə subyektin sosial yönünün maksimum dərəcəsinə uyğun olduğunu bildirmiş və onu qrup üzvlüyünə ehtiyacı olan, cəmiyyətin norma və qaydalarını qəbul edən və qrup birliyini qorumaq istəyən bir şəxs kimi xarakterizə etmişdir.

Suisidal düşüncələr şkalasına görə, intihar düşüncəsinin üç komponenti qiymətləndirilmişdir: hazırlıq hərəkətləri, passiv intihar istəyi və aktiv intihar istəyi. Qeyd etməliyik ki, intihar riski üçün klinik əhəmiyyətli “hədd” 6 bal (mak-

simum 38 bal) və yuxarısı hesab edilir; bal nə qədər yüksəkdirsə, risk də o qədər yüksəkdir.

Tədqiqatda əsas məqsəd intihar düşüncəsi (n=616) və intihara cəhd (n=186) amilləri fonunda gənclərin sosial identiklik göstəricilərini müqayisə etmək, intihar düşüncəsi və intihara cəhdlə, o cümlədən intihar riski ilə sosial identiklik arasında əhəmiyyətli korrelyasiyanın olub-olmamasını müəyyən etmək olmuşdur. Öncə gənclərin iki amil (intihar düşüncəsi və intihara cəhd) fonunda sosial identiklik və intihar riski göstəricilərinin normal paylanmaya uyğun olub-olmadığını müəyyən etmək üçün Kolmogorov-Smirnov testi keçirilmişdir (cədvəl 2). Cədvəl 2-dən görüldüyü kimi, sosial identiklik və intihar riski göstəriciləri intihar düşüncəsi (n=616) və intihara cəhd (n=186) amilləri fonunda normal paylanmadan fərqlənir ($p < .001$).

Cədvəl 2.

Normallıq testi						
	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
İntihar riski	.124	616	.000	.919	616	.000
Sosial identiklik	.083	616	.000	.926	616	.000
İntihar riski	.117	186	.000	.945	186	.000
Sosial identiklik	.115	186	.000	.923	186	.000

Məlumatlar normal paylanmadığına görə, intihar düşüncəsi, intihara cəhd və sosial identiklik arasında korrelyasiyanın olub-olmadığını müəyyən etmək məqsədilə qeyri-parametrik meyar olan Spearman’ın Rəq Korrelyasiya əmsalı istifadə olunmuşdur. Cədvəl 3-dən gördüyümüz kimi, intihar düşüncəsi ilə sosial identiklik arasında müsbət yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = .294$; $p < .001$) olduğu aşkarlanmışdır. Belə qənaətə gəlmək olar ki, gənclərin sosial identiklik səviyyəsi artdıqca, onların intihar etməklə bağlı düşüncələri də artma meyli göstərəcəkdir və əksinə. Başqa sözlə, gənclərin özlərinin

müəyyən qrupa mənsubluğunu daha dərindən dərk etməsi və yaşaması qarşılaşdıqları problemləri həll etməkdə ciddi maneələrlə qarşılaşdıqları anda onların əleyhinə çevrilə bilər. Bu tezis əsası öz ifadəsini onda tapmışdır ki, intihar düşüncəsi ilə sosial yönümlər arasında müsbət yönlü çox zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = .093$; $p = .021$), asosial yönümlər arasında isə mənfi yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = -.284$; $p < .001$) olduğu aşkarlanmışdır (cədvəl 3). Deməli, asosial yönümlü gənclər sosial yönümlü gənclərlə müqayisədə intihar düşüncələrinə daha az meyillidir.

Cədvəl 3.

Korrelyasiya					
			Sosial identiklik	Sosial identiklik Sosial yönümlər	Sosial identiklik Asosial yönümlər
Spearman's rho	İntihar etməklə bağlı düşüncəniz olubmu?	Correlation Coefficient	.294**	.093*	-.284**
		Sig. (2-tailed)	.000	.021	.000
		N	616	616	616

Cədvəl 4-dən gördüyümüz kimi, intihara cəhd ilə sosial identiklik arasında müsbət yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = .406$; $p < .001$) olduğu aşkarlanmışdır. Belə qənaətə gəlmək olar ki, gənclərin sosial identiklik səviyyəsi artdıqca, onların intihara cəhdə meyli artacaqdır və əksinə. Başqa sözlə, gənclərin özlərinin müəyyən qrupa mənsubluğunu daha dərindən dərk etməsi və yaşaması qarşılaşdıqları problemləri həll etməkdə ciddi maneələrlə qarşılaşdıqları anda

onları intihara cəhdə yönəldə bilər. Eynilə bu tezisə də əsas öz ifadəsini onda tapmışdır ki, intihara cəhd ilə sosial yönümlər arasında müsbət yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = .219$; $p = .003$), asosial yönümlər arasında isə mənfi yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = -.376$; $p < .001$) olduğu aşkarlanmışdır (cədvəl 4). Deməli, asosial yönümlü gənclər sosial yönümlü gənclərlə müqayisədə intihara cəhdə daha az meyillidir.

Cədvəl 4.

Korrelyasiya					
			Sosial identiklik	Sosial identiklik Sosial yönümlər	Sosial identiklik Asosial yönümlər
Spearman's rho	İntihara cəhd etmisinizmi?	Correlation Coefficient	.406**	.219**	-.376**
		Sig. (2-tailed)	.000	.003	.000
		N	186	186	186

Beləliklə, intihar düşüncəsi olan və olmayan ($n=616$), sonra isə intihara cəhd etmiş və etməmiş ($n=186$) gənclərin sosial identiklik göstəriciləri arasında əhəmiyyətli fərqlərin olub-olmadığını aşkar etmək məqsədilə Mann-Whitney U testi tətbiq olunmuşdur. Bu test normal paylanma göstərməyən iki müstəqil qrup ortalamalarını qarşılaşdırmaq üçün istifadə olunan qeyri-parametrik yontəmdir. Mann-Whitney U testi nəticəsində əldə olunan Z dəyəri isə test statistikasına olmaqla, iki qrup arasındakı fərqin böyüklüyünü və statistik cəhətdən əhəmiyyətli olub-olmamasını göstərir. Z-balı, verilənlər nöqtəsi-

nin verilənlər dəstəsinin ortalamasından neçə standart meyilə (kənaraçıxmaya) sahib olduğunu açıqlayan statistik ölçüdür. Z-balının pozitiv olması, verilənlər nöqtəsinin ortalamasının üstündə, z-balının neqativ olması isə, verilənlər nöqtəsinin ortalamasının altında olduğu anlamına gəlir. Bu dəyər p dəyəri ilə birlikdə təhlil olunur.

Aşağıdakı cədvəl 5-də iki – sosial identiklik və intihar düşüncəsi ilə bağlı – sorğunun nəticələrinin orta qiymət, standart kənaraçıxma, minimum və maksimum kimi bəzi təsviri statistik göstəriciləri öz əksini tapmışdır.

Cədvəl 5.

Təsviri statistikalar					
	N	Mean	Std. Deviation	Min	Max
Sosial identiklik	616	.6391	.14816	.00	1.00
İntihar etməklə bağlı düşüncəniz olubmu?	616	1.50	.500	1	2

Daha sonrakı cədvəl 6-da intihar düşüncəsi olan ($n=308$) və olmayan ($n=308$) gənclərin sosial identiklik səviyyələrinin sıra ortaları və sıraların cəmi verilmişdir. Cədvəldən görünür

ki, intihar düşüncəsi olmayan gənclərin sosial identiklik balları və müvafiq olaraq sıra ortaları intihar düşüncəsi olan gənclərə nisbətə daha yüksəkdir.

Cədvəl 6.

Ranqlar				
	İntihar etməklə bağlı düşüncəniz olubmu?	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Sosial identiklik	bəli	308	256.18	78904.00
	xeyr	308	360.82	111132.00
	Total	616		

Bununla yanaşı, ən önəmli göstərici cədvəl 7-də verilir, belə ki, $p < .001$ olduğu üçün sosial identiklik səviyyəsinin ($U = 31318.000$; Z

$= -7.297$; $p < .001$) intihar düşüncəsi olan və olmayan gənclər arasında anlamlı fərqlər göstərdiyini deyə bilərik.

Cədvəl 7.

Statistikalar testi	
	Sosial identiklik
Mann-Whitney U	31318.000
Wilcoxon W	78904.000
Z	-7.297
Asymp. Sig. (2-tailed)	.000

Aşağıdakı cədvəl 8-də iki – sosial identiklik və intihara cəhd ilə bağlı – sorğunun nəticələrinin orta qiymət, standart kənarçıxma, mi-

nimum və maksimum kimi bəzi təsviri statistik göstəriciləri öz əksini tapmışdır.

Cədvəl 8.

Təsviri statistikalar					
	N	Mean	Std. Deviation	Min	Max
Sosial identiklik	186	.6138	.17244	.00	1.00
İntihara cəhd etməsinizmi?	186	1.50	.501	1	2

Daha sonrakı cədvəl 9-da intihara cəhd edən ($n=93$) və etməyən ($n=93$) gənclərin sosial identiklik səviyyələrinin sıra ortaları və sıraların cəmi verilmişdir. Cədvəldən görünür ki, intihara

cəhd etməyən gənclərin sosial identiklik balları və müvafiq olaraq sıra ortaları intihara cəhd edən gənclərə nisbətə daha yüksəkdir.

Cədvəl 9.

Ranqlar				
	İntihara cəhd etməsinizmi?	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Sosial identiklik	bəli	93	71.72	6670.00
	xeyr	93	115.28	10721.00
	Total	186		

Bununla yanaşı, ən önəmli göstərici cədvəl 10-da verilir, belə ki, $p < .001$ olduğu üçün sosial identiklik səviyyəsinin ($U = 2299.000$; Z

$= -5.518$; $p < .001$) intihara cəhd edən və etməyən gənclər arasında anlamlı fərqlər göstərdiyini deyə bilərik.

Cədvəl 10.

Statistikalar testi	
	Sosial identiklik
Mann-Whitney U	2299.000
Wilcoxon W	6670.000
Z	-5.518
Asymp. Sig. (2-tailed)	.000

Yuxarıda qeyd edilən təhlil nəticələri ilə yanaşı, intihar düşüncəsi və intihara cəhd amilləri fonunda intihar riski və sosial identiklik səviyyəsi arasında korrelyasiyanın olub-olmadığını müəyyən etmək məqsədilə qeyri-parametrik meyar olan Spearman'ın Rəng Korrelyasiya əmsali istifadə olunmuşdur. Cədvəl 11-dən gördüyümüz kimi, intihar düşüncəsi olan və olmayan gənclərdə intihar riski və sosial identiklik arasında mənfi yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = -.430$; $p < .001$) olduğu aşkarlanmışdır. Belə qənaətə gəlmək olar ki, intihar düşüncəsi fonunda gənclərin sosial identiklik səviyyəsi artdıqca, onlarda intihar riski azalacaqdır və əksinə. La-

kin yuxarıda qeyd edilən faktdan fərqli olaraq, intihar düşüncəsi fonunda asosial yönümlü gənclərin intihar riskinə meyilli olduğunu görürük. Bu tezisə əsas öz ifadəsini onda tapmışdır ki, intihar riski ilə sosial yönümlər arasında mənfi yönlü çox zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = -.152$; $p < .001$), asosial yönümlər arasında isə müsbət yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = .350$; $p < .001$) olduğu aşkarlanmışdır (cədvəl 11). Deməli, asosial yönümlü gənclər sosial yönümlü gənclərlə müqayisədə intihar düşüncəsi fonunda daha yüksək intihar riski daşıyır.

Cədvəl 11.

Korrelyasiya					
			Sosial identiklik	Sosial identiklik Sosial yönümlər	Sosial identiklik Asosial yönümlər
Spearman's rho	İntihar riski	Correlation Coefficient	-.430**	-.152**	.350**
		Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000
		N	616	616	616

Cədvəl 12-dən görüldüyü kimi, intihara cəhd edən və etməyən gənclərdə intihar riski və sosial identiklik arasında mənfi yönlü orta anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = -.547$; $p < .001$) olduğu aşkarlanmışdır. Belə qənaətə gəlmək olar ki, intihara cəhd fonunda gənclərin sosial identiklik səviyyəsi artdıqca, onlarda intihar riski azalacaqdır və əksinə. Lakin eynilə intihar düşüncəsi fonunda olduğu kimi, intihara cəhd fonunda da asosial yönümlü gənclərin intihar riskinə meyilli

olduğunu görürük. Bu tezisə əsas öz ifadəsini onda tapmışdır ki, intihar riski ilə sosial yönümlər arasında mənfi yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = -.253$; $p < .001$), asosial yönümlər arasında isə müsbət yönlü zəif anlamlı əlaqə ($r_{\text{spearman}} = .496$; $p < .001$) olduğu aşkarlanmışdır (cədvəl 12). Deməli, asosial yönümlü gənclər sosial yönümlü gənclərlə müqayisədə intihara cəhd fonunda da daha yüksək intihar riski daşıyır.

Cədvəl 12.

Korrelyasiya					
			Sosial identiklik	Sosial identiklik Sosial yönümlər	Sosial identiklik Asosial yönümlər
Spearman's rho	İntihar riski	Correlation Coefficient	-.547**	-.253**	.496**
		Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000
		N	186	186	186

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, gənclərdə intihara meyilliliklə onların sosial identiklik səviyyəsi arasında anlamlı əlaqənin və fərqlərin olduğu aşkarlanmışdır.

Müzakirə.

Sosial identiklik gənclərin sosial idrakının əsas komponentlərindən biri kimi onların ahəngdar şəxsiyyət kimi formalaşmasına önəmli zə-

min yaradır. Gənclərdə daxil olduqları qruplara aidiyyət hissənin formalaşması onların həmin qrupun yönəlişi ilə (əgər varsa) eyni yönəlişə sahib olmaları və müvafiq davranmaları üçün əsas hazırlayır. Deməli, qrup və ona mənsubluq intihara meyillilə gənclərə bu və ya digər şəkildə təsir göstərə bilər.

Problemənin aktuallığı. İnsanın bu və ya digər qrupun üzvü olması faktı qrupun ona təsirini təsdiqləmiş olur. Bu anlamda, sosial identiklik kontekstində intihara meyillilik hadisəsinin öyrənilməsi xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Problemənin elmi yeniliyi. İlk dəfə məqalədə gənclərdə intihara meyilliliklə sosial identiklik arasındakı qarşılıqlı əlaqə ətraflı şəkildə təhlil edilmişdir.

Problemənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Sosial və asosial yönümlü gənclərin təmsalində intihara meyilliliyin öyrənilməsi intihar düşüncəsi və intihara cəhd fonunda gənclərdə intihar risklərinin vaxtında müəyyən edilməsi yönündə spesifik müdaxilə proqramlarının hazırlanmasına şərait yaradır.

Ədəbiyyat

1. Обухова, Л.Ф. Возрастная психология: учебник для бакалавров: [Электронный ресурс] / Л.Ф. Обухова. – М.: Издательство Юрайт, – 2013. – 460 с. URL:<https://www.klex.ru/1rfu>
2. Əliyev, B. Mədəniyyətlərərası münasibətlərə milli identikliyin təsirinin sosial-psixoloji xüsusiyyətləri: [Elektron resurs] // – Bakı: Psixologiya jurnalı, – 2018. №2, – s. 3-13. URL:https://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2018_688.pdf
3. Кадырова, Р.Г. О некоторых социально-психологических аспектах развития национальной идентичности азербайджанской молодежи: [Электронный ресурс] / Кавказ и глобализация, Том 1 (3), 2007 URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-sotsialno-psihologicheskikh-aspektah-razvitiya-natsionalnoy-identichnosti-azerbaydzhanskoj-molodezhi>
4. Кадырова, Р.Г. Национальная идентичность азербайджанских детей и подростков: социально-психологический анализ: монография / Р.Г. Кадырова; науч. ред. Б.Г. Алиев; Институт Стратегических Исследований Кавказа. – Баку: Кавказ, –2007. – 247 с.
5. Карагезов, Р. Коллективная память и национальная идентичность в эпоху глобализации (на материале эмпирического исследования молодежи Азербайджана): [Электронный ресурс] / Кавказ и глобализация, Том 3 (1), 2009 URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/kollektivnaya-pamyati-natsionalnaya-identichnost-v-epohu-globalizatsii-na-materiale-empiricheskogo-issledovaniya-molodezhi>
6. Гулиев, Т.Ф., Малышева, Н.Г. Социально-психологические особенности этнической идентичности русских, проживающих в Азербайджане: [Электронный ресурс] / Теоретическая и экспериментальная психология, 2024 46-65 URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-psihologicheskie-osobennosti-etnicheskoy-identichnosti-russkih-prozhivayuschih-v-azerbaydzhane/viewer>
7. Əkbəriyan, F.N. Yeniyyətlərdə dini identikliyin psixoloji xüsusiyyətləri: / psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoferatı. / – Bakı, 2013. – 26 s.
8. İrada, Z. (Azerbaijan) İnsan, identiklik və identifikasiya: [Elektron resurs] // – Bakı: “İdentiklik və multikulturalizm: metodologiya, tendensiyalar və perspektivlər” mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın toplusu. – 2018. URL:https://www.researchgate.net/profile/Irada-Zarganayeva/publication/349663735_INSAN_IDENTIKLIK_V_IDENTIFIKASIYA/links/603ad2cf92851c4ed5a0c8f6/INSAN-IDENTIKLIK-V-IDENTIFIKASIYA.pdf
9. Мещерякова, Е.М. Психология личности: идентичность и временная перспектива: учебное пособие: [Электронный ресурс] / Е. М. Мещерякова. – Электрон, текстовые дан. (4,9 Мб). – СПб.: Научные технологии, 2025. – 143 с. URL:<https://publishing.intelgr.com/archive/Psikhologiya-lichnosti-identichnost-i-vremennaya-perspektiva.pdf>
10. Quliyeva-Kabaoglu, Ş. Tələbə qızlarda identiklik: [Elektron resurs] // – Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, – 2017. Cild 84, № 1, – s. 129-135 URL: https://www.arti.edu.az/noduploads/book/2068_elmi-eserler-2017-1.pdf
11. Иванова, Н.Л., Мортон, Т. Проблема социальной идентичности в исследовании организаций: основные подходы: [Электронный ресурс] / URL:<https://publications.hse.ru/pubs/share/folder/c59ju76toq/63624190.pdf>

12. Шакурова, А.В. История становления понятия «социальная идентичность» в зарубежной социологии и социальной психологии: [Электронный ресурс] / Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал), №2(10), 2012 URL:www.sisp.nkras.ru
13. Большой психологический словарь: [Электронный ресурс] / – 4-е изд., расширенное / Под редакцией Б.Г.Мещерякова, В.П.Зинченко. – М.: Издательский дом: АСТ; АСТ-Москва; СПб; Прайм-Еврознак, – 2009. – 811 с. URL: <https://spbguga.ru/files/03-5-01-005.pdf>
14. Джемс, У. Психология / Под ред. Л. А. Петровской. – М.: Педагогика, –1991. – 368 с.
15. Андреева, Г.М. Психология социального познания: Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений: [Электронный ресурс] / – Издание второе, перераб. и доп. – М.: Аспект Пресс, –2000. – 288 с. URL:https://www.isras.ru/files/File/publ/Scan_2018/Andreeva_Psikhologiya_soc_poznaniya_2000.pdf
16. Tajfel, H., Turner, J.C. The Social Identity Theory of Intergroup Behavior: [Electronic resource] // Psychology of Intergroup Relations. Chicago, 1986. p. 277-293 URL: <https://www.christosaiouannou.com/Tajfel%20and%20Turner%201986.pdf>
17. Erikson, H.E. İnsanın 8 evresi. 9. Evrenin eklendiği yeni bölümlerle Joan M.erikson tarafından kaleme alınan genişletilmiş baskı. İngilizcededn çeviren: Gonca Akkaya. –İstanbul: Okuyanuş, – 2014. – 204 s.
18. Эриксон, Э. Детство и общество: [Электронный ресурс] / Э. Эриксон. – Санкт-Петербург: Питер, –2019. – 448 с. URL:https://psv4.userapi.com/s/v1/d/SXSBamWdZNC1Ego8YsvRx-Z3ZeugY09A5FIJoigyLPzekZiyQKcti_wdbm6X5mqtu1tvB2BYPtsWw0w2Lrj4O6yc9D4YAy410zFhid9eYYdhe4K7/Erik_Erixon_Detstvo_i_obschestvo.pdf
19. Эриксон, Э. Идентичность: юность и кризис: учеб. пособие: [Электронный ресурс] / Э. Эриксон; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых; пер. с англ. [Андреева А. Д. и др.]. – 2-е изд. – Москва : Флинта [и др.], –2006. – 341, [1] с. : 21 см URL:<https://www.klex.ru/a1e>
20. Young, R., Sproeber, N., Groschwitz, R.C. et al. Why alternative teenagers self-harm: exploring the link between non-suicidal self-injury, attempted suicide and adolescent identity. BMC Psychiatry 14, 137 (2014). <https://doi.org/10.1186/1471-244X-14-137>
21. Ramgoon, S., Vachoo, S., Patel, C., & Paruk, Z. (2006). Could a healthy ego identity serve as a protective factor against suicidal tendencies? A pilot study. Journal of Child & Adolescent Mental Health, 18(2), 49–54. <https://doi.org/10.2989/17280580609486623>
22. Bernard, D. L., Adams, L. B., Lateef, H. A., Azasu, E., & Joe, S. (2023). Investigating the Role of Suicidality and Ethnic Identity among Black Adolescents: A Latent Profile Analysis. Archives of Suicide Research, 27(4), 1261–1277. <https://doi.org/10.1080/13811118.2022.2114868>
23. Lara Marie Aschenbrenner, Adriana Frei, Thomas Forkmann, Dajana Schreiber, Heide Glaesmer, Juliane Brüdern, Maria Stein, Marie-Anna Sedlinská, Kristina Adorjan, Sebastian Walther, Anja Gysin-Maillart. Exploring suicidal behaviour through implicit identity and control biases: Findings from the Death-Implicit Association Test and its novel control-adaptation, Comprehensive Psychiatry, Volume 142, 2025, 152621, ISSN 0010-440X, <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2025.152621>
24. Шнейдер, Л.Б. Психология идентичности: учебник и практикум для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, – 2025. – 328 с.
25. Когнитивная терапия депрессии: [Электронный ресурс] / А.Бек, А.Раш, Б.Шо, Г.Эмери. – Санкт-Петербург : Питер, –2003. – 304 с. : ил. URL:<https://sptcentre.ru/wp-content/uploads/Бек-А-Раш-А-Шо-Б-Эмери-Г-Когнитивная-терапия-депрессии.pdf>

Redaksiyaya daxil olub: 24.02.2026